

Strach

Egon Hostovský

Moderní literatura, sociologie a psychiatrie jsou zajedno, že jedním z nejpálčivějších problémů dneška je strach. Tento strach se liší od toho, který pociťovali lidé v pravěku i středověku, ano, dokonce i od toho, který zažívali lidé narození teprve sto let před námi.

V lidské přirozenosti je cosi, co si strachu užívá. Jinak by horory a detektivní i špiónážní příběhy nebyly tak enormně přitažlivé.

Některé knihy, které jsme četli v mládí, napsané Julesem Vernem, Robertem Luisem Stevensonem, Edgarem Allanem Poem a dalšími, jsou stále nezapomenutelné právě kvůli tomuto dotyku strachu.

Domnívám se, že to lákavé na těchto knihách, jež jsme četli chvějíce se nejen napětím, ale také strachem, je jakýsi lék, který nás činí silnějšími a schopnějšími vyrovnat se se strachem, s nímž se setkáváme ve vlastním životě a osudu.

Existuje pojetí medicíny, jemuž se říká homeopatie. Zakládá se na objevech účinných Samuelem Hahnemannem. Homeopatie byla v Evropě svého času velmi populární a dosud má příznivce v rozličných zemích, zejména ve Spojených státech.

Tento systém stojí na principu *similia similibus curantur* — stejné se léčí stejným.

Pokud přejdeme od medicíny k literatuře, všimneme si, že zde Hahnemannova teorie platí ještě více než v lékařství. Ta zvláštní radost, kterou pociťují přinejmenším někteří lidé — a zvláště chlapci — při strachu vyvolaném dobrodružnými příběhy a horory, léčí strach z života. Zde se opravdu dá říci, že se stejně léčí stejným.

Za hrůzostrašnými dobrodružstvími přirozeně objevíme přítomnost báječného života, jenž čeká a volá na nás. Za děsy v příbězích R. L. Stevensona se skrývá krásné i strach nahánějící mystérium života. Když člověk prochází v noci lesem, není nutné si pískat, aby si člověk udržel náladu. Stačí si vzpomenout na jednu ze situací, v nichž se nacházeli Poeovi či Chestertonovi hrdinové, abychom si vyjasnili, o kolik lépe je nám v lese než jim.

Ale srovnáme-li literaturu s dnešním životem, není pochyb o tom, že strach představuje hrozbu pro celou naši moderní společnost.

Moderní literatura, sociologie a psychiatrie jsou zajedno, že jedním z nejpálčivějších problémů dneška je strach. Tento strach se liší od toho, který pociťovali lidé v pravěku i středověku, ano, dokonce i od toho, který zažívali lidé narození teprve sto

let před námi. Téměř všechny pohromy dnešní doby, od rasové nenávisti a třídního boje po prapodivné zločiny mentálně nevyrovnané mládeže a její útěk před zákonem, nezámem o morálku i logiku, ty všechny pramení ze strachu.

Je nanejvýš zřídka, aby politik vyřkl velkou pravdu lépe než spisovatel či filozof. Jednu takovou výjimku představoval Franklin D. Roosevelt, když v krátkém výroku odhalil jeden z našich nejhlubších problémů a současně na něj i odpověděl:

„Strach můžeme mít jen ze strachu samotného.“

Co prezident Roosevelt mínil, když hovořil o strachu ze strachu? A jaký lék doporučil?

Myslel tím, že v atmosféře strachu panuje hluboké spiknutí proti všem lidským hodnotám a že jediným lékem je zničení Ministerstva strachu.

Použil jsem slova Ministerstvo strachu, což je název jednoho z raných děl Grahama Greena, románu vynikajícího ne tak kvůli svým literárním kvalitám, jako spíš leitmotivem.

Greene vypráví příběh Arthura Roweho, dřívějšího londýnského novináře, jenž se náhle a náhodou stane středobodem intrik, krádeží, vražd a únosů plánovaných nacistickými agenty v Anglii. Rowe nechápe, proč je jeho život v neustálém nebezpečí, ale až do posledního okamžiku se ptá sám sebe i svých únosců a sadistických trýznitelů: Co chcete? Za co bojujete? Proč, proč, proč jen to celé děláte?

Toto *proč* nedovoluje Rowemu vzdát se, pohání ho, aby sebral poslední síly a zjistil, kdo a proč se ho pokouší zničit. A tak toto *proč*, které nelze umlčet, které je opakováno a vykřikováno do všech koutů světa, konečně přivodí konec Ministerstva strachu.

Za vlády Ministerstva strachu se může stát, že je strach v lidské duši ukryt tak hluboko, až se promění v nový element a funguje novým způsobem, mimo běžné psychofyzické symptomy, jimiž se strach projevuje u normálních lidí a v normální společnosti.

Největším „odborníkem na strach“ byl F. M. Dostojevskij. Všechny jeho hlavní postavy, od Raskolnikova po Stavrogina, trpí šokem ze strachu a hrůzou ze sebe sama, z života, svědomí a Boha. Ale Stavrogin, zvláštní, děsivý a mystický hrdina *Běsů*, se bojí jen zřídka. A když už strach cítí, pociťuje hanbu hraničící s šílenstvím. U Stavrogina je strach snad jediným znakem víry. Přesto ví o děsu příliš mnoho, ví navíc vše o strachu *dnešního* člověka. Na jednom místě říká něco, co zcela jistě nenajdeme u žádného jiného klasika:

„Strach dovádí člověka k tomu, aby spáchal sebevraždu. Strach v něm ale také život drží.“¹⁶

To je přesně situace moderního člověka. Právě v ní se nacházejí oběti totalitarismu.

Na jiném místě říká Stavrogin: „Pokud cítíme ten nejsilnější strach, nejsme si už vědomi toho, že se bojíme, protože takovýto strach nás změní natolik, že zapře nenávisť stejně jako žízeň pomstít se tomu, kdo nás trýzní.“¹⁷

16 Táž myšlenka je na větším prostoru formulována v prvním díle *Běsů* (kap. 3.8). Překlady citátů Dostojevského však nejsou v dánském textu přesné, jedná se o parafráze. Proto zde ponecháváme co nejdoslovnější ekvivalent znění dánského článku, který je obsírnější a květnatější než Dostojevského originály (pozn. překl.).

17 V českém překladu *Běsů* (přel. Tatjana Hašková), kapitole *U Tichona* jen: „Postřehl jsem, že silný strach naprosto potlačuje nenávisť i žízeň po pomstě“ (pozn. překl.).

V naší době tvrdili před soudem Hitlerovi popravčí, že jen plnili rozkazy. Když popravčí, kteří žili ve strachu jiných totalitních režimů, nyní vysvětlují svou minulost (mimo soudní síně), říkají, že věřili, že dělají správnou věc. Pro jednoho rozkazy, pro jiného víra. Říká se, že tolik zla způsobilo to, co bylo pro jednoho rozkazem a pro jiné vírou.

Tito lidé buď *poslouchali*, nebo *věřili*, ale *nebáli se*.

Opět můžeme slyšet Stavroginova slova o nejsilnějším strachu, kdy už si neuvědomujeme, že nějak jednáme proto, že se bojíme. A tento strach, jehož si nejsme vědomi, jelikož je všudypřítomný a my ho vdechujeme jako vzduch, je největším zlem naší současnosti.

Jinými slovy: za tak velkým počtem zločinů bez motivu už nestojí strach, ale neschopnost ho pocíťovat. To neschopnost cítit strach stojí za zločiny totalitních režimů. Neschopnost cítit strach je atomovou bombou pro lidskou duši.

Tento fenomén, který je podle mého názoru zpravidla přehlížen, lze nalézt ve všech dílech Franze Kafky. Zvláště z toho důvodu jsou jeho knihy tak aktuální.

Když se v *Proměně* p. Samsa ráno probudí jako odporný brouk, nezhroutí se hrůzou. Není dokonce ani překvapený. Přeje si opustit svou postel a pokoj, protože by bylo neodpuštělné, kdyby nevykonával svou práci obchodního cestujícího. O rodičích a sestře, kteří ho uvidí jako brouka a ne člověka, uvažuje takto:

„Jestli se polekají, nebude už mít [Řehoř] žádnou odpovědnost a může být klidný. Jestli ale přijmou vše [v dánštině: mou proměnu] s klidem, pak ani on se nemá [v dánštině: já se nemám] proč rozčilovat.“

Rodiče a sestra p. Samsy, z něhož je nyní obrovský hmyz, nejsou vyděšení. Jejich jedinou starostí je, jak se ho zbaví a jak se té hanbě vyhnou.

Tuto jedinečně kafkovskou situaci napodobil Eugene Ionesco v dramatu *Nosorožec*.

Když se nosorožec poprvé objeví v ulicích, nejsou lidé vystrašení, ale diskutují a hádají se, zda jde o nosorožce afrického, nebo asijského.

Pokud by někdo považoval Kafkovu symboliku nebo alegorie za nerealistické či výlučně literární, mohou jmenovat příklad z naší dnešní reality.

V jednom uznávaném teologickém časopise jsem nedávno četl takovýto protest proti jaderné válce: „V jaderné válce by nastal jiný vážný problém. Jak naložit s lidmi, jejichž náboženství vyžaduje, aby byli mrtví pohřbeni jen krátce po smrti?“

Ani hrdina v Kafkově *Procesu*, jehož autor označuje pouze písmenem K., nepodléhá strachu. Když mu duchovní před popravou říká: „Není třeba, abychom pokládali všechno za pravdivé, je jen třeba, abychom to pokládali za nutné“, říká obžalovaný: „Lež se nastoluje jakožto světový řád.“

Ale spisovatel okamžitě dodává: „K. to řekl jako slovo závěrečné, ale jeho konečným úsudkem to nebylo. Byl příliš unaven...“

I na samotném místě popravky se K. nebojí. Naopak se pokouší svým popravčím usnadnit práci. Starosti mu dělá jen to, že je příliš nemotorný, než aby vykonavatelům zákona pomohl.

Ve skutečnosti se slovo *strach* v Kafkových dílech objevuje jen zřídka. Kafkovi lidé znají pouze strach estetický nebo byrokratický. Obávají se jen toho, aby se svou mluvou nebo činy neodchýlili od toho, co je „comme il faut“. Nebo se bojí přijít do kanceláře pozdě a rozčítit své šéfy.

Často slyšíme věřící říkat: „Člověk se nutně musí bát toho či onoho již od svého dětství. Pokud to tak není, stane se z něj budižkničemu, nebo dokonce zločinec.“

V tom je jistě něco pravdy, ale nenechme se polapit slovy. Strach je nepřítel člověka.

Přesto v mnoha jazycích existuje synonymum ke slovu *strach*, např. anglické *awe*, bázeň, která pomáhá při mnoha rozhodnutích.

Strach, který se pěstuje a rozvíjí zvenčí, může pomalu proměnit skutečného hrdinu ve zbabělce a zbabělce ve zločince.

Na druhé straně může bázeň ze zlého, z pokušení, špatného svědomí a nevkusy, bázeň před mysteriem osudu a tajemstvími smrti a zrození nakonec změnit notorického zbabělce v hrdinu.

V jednom ohledu neexistuje omluva, a to v žádném čase a za žádného režimu, pro falešné obhájce cynizmu. Jisté morální hodnoty, které jsou nutné pro nějakou formu lidské existence a lidského soužití, budou vždy mít svou platnost.

Tyto hodnoty jsou celým principem lidského soužití a právě jimi se lidé odlišují od vlků.

Suma těchto hodnot představuje lidskou víru ve smysl života.

Z dánského originálu přel. Markéta Ivánková.

